SOCIALIST, FLAMINGANT, ACTIVIST EN LATER COMMUNIST

Een roman over het leven van Jef Van Extergem

Als rook over de bergen gaat radicaal tegen de stroom in. Of beter, tegen twee stromingen in die met hetzelfde recht en een vergelijkbare eenzijdigheid de erfenis van Jef Van Extergem opeisen: de flaminganten en de communisten. Op officiële herdenkingen door de socialistische vakbond wordt uitsluitend gesproken over de socialistische agitator en verzetsheld. En voor veel flaminganten blijft hij de activist die in 1928 zijn politieke ambities opzij heeft gezet om plaats te maken voor de kandidatuur van de tot levenslange opsluiting veroordeelde August Borms. De breuk tussen het socialisme en de Vlaamsgezindheid, die zo pijnlijk door Van Extergem werd aangevoeld, is nog altijd niet geheeld. Het feit dat deze breuk grotendeels berust op een gebrek aan historische kennis – waar zou de huidige generatie daarover nog geïnformeerd worden? – maakt Andries' historische roman zo actueel en bijzonder relevant in deze tijden van toenemende liberalisering van politiek "links" en reactionaire en identitaire verstarring van "rechts".

Marc Andries schreef een historische roman met voetnoten, wat hier betekent dat de auteur alle mogelijke wetenschappelijke bronnen geraadpleegd heeft en zo dicht mogelijk bij de verifieerbare feiten gebleven is. Het is tegelijkertijd een roman over een gewone Antwerpse volksjongen uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Van Extergem was de zoon van een enthousiast socialistische vader en een moeder die de waardin was van het linkse café Ons Huis, waar al wie problemen had met het toenmalige establishment inderdaad thuis was. De stamgasten van Ons Huis verzetten zich vanzelfsprekend tegen het Kapitaal en de kapitalisten, maar ook tegen de Franssprekende Vlaams bourgeoisie die daar de zichtbare vertegenwoordiger van was. Ze waren tegen het unitaire België en de monarchie, en droomden van een onafhankelijke socialistische Vlaamse republiek. Opvallend is de mate waarin zij zich de natuurlijke bondgenoten voelden van hun Waalse socialistische klassengenoten, die eveneens republikeinen waren.

De nationale leiders van de socialistische partij en vakbond zagen dat al voor de Eerste Wereldoorlog enigszins anders: eerst de socialistische overwinning en dan pas de culturele emancipatie van de Vlamingen. De oorlog versterkte hun wantrouwen tegenover de flaminganten, die steeds meer voor de andere optie gingen: eerst maken we Vlaanderen autonoom en daarna lossen we de sociale problemen wel zelf op. Van Extergem, die als geboren redenaar en militant streed voor het samengaan van beide delen van één beweging – "voor het socialisme alles en voor Vlaanderen ook zoveel" –, werd de hele oorlog lang verscheurd tussen beide strekkingen. Hij begreep zijn Vlaamsgezinde kameraden, die de kansen grepen die de Duitse bezetter hun bood om legitieme Vlaamse eisen in te willigen, zoals de oprichting van de Vlaamse Universiteit van Gent. Tegelijk bleef hij afstand bewaren tegenover de Raad van Vlaanderen, die voor de Vlaamse onafhankelijkheid (onder Duitse bescherming) gekozen had. Maar ondanks alles bleef hij de dialoog met deze activisten aangaan, deels omdat hij hen als geen ander begreep, en deels uit persoonlijke vriendschap met een paar prominente activistische leiders, onder wie August Borms.

Na 1918 zette hij zijn socialistische en Vlaamsgezinde agitatie voort en werd daarom veroordeeld en opgesloten. Zijn vrijlating op 24 juni 1928 groeide uit tot een memorabele Blijde Intrede – zo stond het op de affiche – waar flaminganten schouder aan schouder met Vlaamse en Waalse communisten zijn ontslag uit de gevangenis vierden.

Maar de tijden waren heel snel grondig veranderd, zoals nog geen jaar later bleek tijdens de huldiging van de pas vrijgelaten Borms op 3 februari 1929: "Toen Jef, Geert en Van Fraechem vergezeld van een hele troep kameraden aan het Rubenspaleis kwamen, stond dr. Borms daar in de hal breed lachend zijn vrienden te verwelkomen. Toen hij Jef zag, vergat hij al de rest en wierp zich letterlijk op hem om hem in zijn armen te sluiten. (…)"

Vergiste Van Extergem zich toen hij geloofde dat de bewegingen voor sociale rechten en nationale ontvoogding konden en dus moesten samengaan?

Dat was buiten de waard gerekend, in dit geval de rechtse Fronter en aanvoerder van een knokploeg, Leo Augusteyns: "Gij zijt hier nu ook als communist, Jef, en dus een ongewenste gast. Laat uw knuppels maar eens zien, jongens. De vriendschap speelde hier geen rol. Jef mocht dan niet alleen maar een steentje, maar vele vrachtladingen kasseien hebben bijgedragen aan de verkiezing van Borms, de deur bleef dicht en daarmee basta. Dag Jef!"

Dit citaat staat niet alleen centraal in het levensverhaal van Jef Van Extergem, die als het ware door zijn vroegere medestanders naar de radicale linkerzijde gedreven werd, het geeft ook een goed voorbeeld van de vertelstijl van deze roman.

Het verhaal loopt af als een Griekse tragedie: als communist voegt Van Extergem zich bij het verzet tegen de Duitse bezetter. Na de publicatie van een pamflet, waarin hij nota bene de beschuldiging weerlegt dat communisten de muren van kerken en kloosters met slogans besmeurd zouden hebben, wordt hij verklikt, naar het kamp van Breendonk afgevoerd en daar vreselijk gefolterd. Ten slotte wordt hij gedeporteerd naar het concentratiekamp Ellrich, waar hij waarschijnlijk eind mei 1944 van ontbering stierf: "Zijn lijk werd naar het crematorium gebracht. Alleen nog even een rookpluim. Die verdween in de heldere lucht boven de bergen. Als een droom van Jef, die, toen men hem vroeg waarom hij dat allemaal deed en doorstond, zei: 'Dit is mijn droom. Ik kan niet anders.'"

Zo eindigt de roman, waarbij opvalt hoe naturalistisch en bijna sec de scènes in de folterkamer en de cel van Breendonk en zijn dood beschreven worden, ver van het pathos en de passie die zijn leven lang de stijl van zijn politieke optredens en teksten gekenmerkt hadden.

Deze aangrijpende roman doet vandaag vragen rijzen. Vergiste Van Extergem zich toen hij geloofde dat de bewegingen voor sociale rechten en nationale ontvoogding konden en dus moesten samengaan? Zijn er buiten Vlaanderen andere voorbeelden van een dergelijke coalitie geweest die meer succes gekend hebben en, zo ja, wat is hier dan fout gelopen? Anders gezegd: wat is het verschil tussen Vlaanderen en bijvoorbeeld Schotland, Catalonië of Baskenland? Blijven zijn inzichten en "dromen" ondanks alles nog relevant en, zo ja: hoe kan vandaag en morgen de afgebroken dialoog tussen beide emancipatiebewegingen herbegonnen worden? Marc Andries' roman beperkt zich terecht tot een zo getrouw mogelijke evocatie van een bepaalde periode (en een bepaalde persoonlijkheid) in onze geschiedenis. Maar daarom hoeven we het tragische einde van dit bewogen leven nog niet te beschouwen als het sluitstuk van zijn streven.

LUDO ABICHT

MARC ANDRIES, *Jef Van Extergem. Als rook over de bergen. Historische roman*, Ludion, Antwerpen, 2016, 382 p.